

ענין לאסוף ולכנוס" — זה המן, שאסף וכינס ממון הרבה.

"לתת לטוב לפני האלהים" — זה מרדכי ואסתר. דכתיב: "ותשם אסתר את מרדכי על בית המן".³⁶⁶ והיינו, שהחוטא אוסף וכונס ממון — כדי שיינתן לבסוף לצדיק³⁶⁷.

רבה בר עופרין, פתח לה פיתחא להאי פרשתא מהכא, דכתיב: "ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים". ושושן הבירה היתה בעילם, דכתיב בספר דניאל: "בשושן הבירה אשר בעילם המדינה".

והכי דרש ליה לקרא:

"מלך" — זו ושתי.

"ושרים" — זה המן ועשרת בניו, שגם בניו היו שרים במלכות אחשוורוש.

רב דימי בר יצחק פתח לה פיתחא להאי פרשתא מהכא: "כי עבדים אנחנו, ובעבודתנו לא עזבנו אלהינו, ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס לתת לנו מחיה".

אימתי? בזמן המן. שביקש המן להשמיד להרוג ולאבד, והמלך הטא עלינו חסד, לתת לנו חיים³⁶⁸.

רבי הנינא בר פפא פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא: "הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים"³⁶⁹.

והכי דריש ליה לקרא:

"באש" — בימי נבוכדנצר הרשע, שהטילנו לתוך הכבשן.

"ובמים" — בימי פרעה.

"ותוציאנו לרויח" — בימי המן.

366. לכא' קשה, הרי צריך להחרים את שלל עמלק, כדאיתא במכילתא דרשב"י [ס"פ בשלח] ובאיכה רבה [ס"פ ג'], ואיתא ברבינו בחיי, דלכך לא שלחו ישראל את ידם בכיזה, א"כ, איך נתנה אסתר למרדכי את בית המן?!

ותירץ הרנת יצחק, דהרי המן היה עבד למרדכי, ומה שקנה עבד — קנה רבו.

עוד כתב, לפי דברי הגר"ז [בכתבים על התורה], דאין חיוב להחרים שלל עמלק — אלא כשנכנס לרשות ישראל, אבל קודם לכן — ליכא חיובא. א"כ, הכא באמת זכה קודם אחשוורוש בנכסי המן, דהרוגי מלכות — נכסיהן למלך. והכי נמי משתמע קראי, דכתיב: "ביום ההוא נתן המלך אחשוורוש את בית המן לאסתר", והיינו שקודם זכה בו אחשוורוש. ולכן — היה מותר אח"כ לאסתר לזכות בו. עיי"ש עוד.

367. במדרש תהלים [מזמור כ"ב] איתא, שממונו של המן נתחלק לשלשה חלקים: שלישי — לתלמידי חכמים. שלישי — לבנין ביהמ"ק. ושלישי — למרדכי ואסתר.

368. ביאר הגר"א [אסתר א' ב'], דנס שבארץ ישראל — אינו כל כך חידוש. ולכן נס חנוכה אינו נס כ"כ כמו פורים, אעפ"י שהיה נס גדול מאד, לפי שהיה בזמן המקדש. וזהו שאמר כאן: "ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס" — שעשה לנו הקב"ה נס גדול כזה, ואימתי עשה לנו הנס — בזמן המן. ולכך הוא נס גדול יותר מחנוכה. עיי"ש.

369. כתב מלא הרועים, דמילת "אנוש" — היא ראשי תיבות של המקרא: "ארי נוהם ודוב שוקק", דדריש לקמן על נבוכדנצר ואחשוורוש.

שאוכלין ושותין כדוב, ומסורבלין [מלובשים] בשר כדוב, ומגדלין שער כדוב, ואין להם מנוחה כדוב. ואחשורוש היה פרסי.

"מושל רשע" — זה המן.

"על עם דל" — אלו ישראל, שהם דלים מן המצות.

רבי אלעזר פתח לה פתחא להא פרשתא מהכא: "בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים ידלוף הבית".

והכי דריש ליה לקרא:

בשביל עצלות שהיה להם לישראל שבאותו הדור, שלא עסקו בתורה — נעשה שונאו של הקדוש ברוך הוא [לשון נקיה כלפי הקב"ה] מן³⁷⁰, כמי שאינו יכול להושיע³⁷¹, ונתחייבו כליה³⁷². ואין מך — אלא עני, שנאמר: "ואם מך הוא מערכך". ואין "מקרה" — אלא

רבי יוחנן פתח לה פתחא להא פרשתא מהכא: "זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו".

אימתי ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו — בימי מרדכי ואסתר, שאז נתגלתה ישועת ה' לכל האומות, שהרי הלכו אגרות בכל העולם.

ריש לקיש פתח לה פתחא להא פרשתא מהכא: "ארי נוהם ודוב שוקק מושל רשע על עם דל".

והכי דרש ליה לקרא:

"ארי נוהם" — זה נבוכדנצר הרשע. דכתיב ביה: "עלה אריה מסובכו".

"דוב שוקק" — זה אחשורוש. דכתיב ביה: "וארו חיות אחרי תניינה דמיה לדוב" [פירוש המקרא: ובאה חיה אחרת שניה הדומה לדוב]. ותני רב יוסף: אלו פרסיים.

370. כדאיתא דכשארין ישראל עושין רצונו של מקום — מכחישין בפמליא של מעלה. מהרש"א.

371. איתא מדרש פליאה: "שאלה אסתר: מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה? והשיבו לה משמים: מפני שנעשו ישראל מך ורש. מיד פתחה אסתר ואמרה: אלי אלי למה עזבתני".

וביאר מהר"ש מאסטרפאלי ביאור נפלא. דבכל מלאך — יש אותיות משמות הקודש, שמשם נמשך חיותו. וכשמסתלק ממנו אותיות השמות — נשאר בלי תנועה וחיות. המלאך מיכאל ממליץ טוב בעדנו תמיד, בכל אותיות השם שבו, דהיינו אותיות "אלי". וכשגורמים העוונות, ואינם פועלים בו אותיות "אלי" — נשאר "מך". וכן ישראל, דומים למלאכי השרת.

חיותם והתגברותם — ע"י אותיות השמות, דהיינו ג"כ אותיות "אלי". ואם ח"ו גורמים העוונות, ואינם פועלים בהם אותיות "אלי" — נשארים "רש".

וזהו שהשיבו לאסתר: "מפני שנעשו ישראל מך ורש", שנחסרו אותיות "אלי" ממיכאל, שהוא אפטרופסא דישאל, ונשאר "מך". וכן נחסרו אותיות אלו מישאל, ונשאר "רש". וזהו שפתחה אסתר ואמרה: "אלי אלי למה עזבתני", וע"י תפלתה — חזרו אותיות "אלי" למיכאל ולישראל.

372. כך כתב המהרש"א. ותמה ברנת יצחק, הא אמרינן לקמן [י"ב ע"א], דנתחייבו כליה מפני שהשתחוו לצלם, או מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע! ועיי"ש מה שביאר.

"ברכות [לשון גדולה] 375 צדיקים ישמח העם" — זה מרדכי ואסתר. דכתיב: "והעיר שושן צהלה ושמחה".

"ובמשול רשע יאנח עם" — זה המן. דכתיב: "והעיר שושן נבוכה" 376.

רב מתנה אמר, דמהכא פתחין פיתחא: "כי מני גוי גדול אשר לו אלהים קרובים" 377 אליו כה' אלקינו בכל קראנו אליו" 378.

הקדוש ברוך הוא, שנאמר: "המקרה במים עליותיו".

רב נחמן בר יצחק פתח לה פתחא להא פרשתא — מהכא: "שיר המעלות לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם". דכתיב בהאי קרא: "אדם" — ולא מלך 373, והיינו המן 374.

רבא פתח לה פתחא להא פרשתא מהכא: "ברכות צדיקים ישמח העם ובמשול רשע יאנח עם".

תשועה לישראל.

375. והיינו, שכשנעשו מרדכי ואסתר חשובים — ישמח העם.

עוד כתב המהרש"א לבאר, דהיינו, שלפי שהיו באותו דור בגלות צדיקים ורשעים, אמר הכתוב, שמה שניצלו הוא לפי שהעולם נדון אחר רובו. והיינו, דע"י רבות הצדיקים — מרדכי ואסתר וסייעתם, על הרשעים, ישמח העם. עיי"ש עוד.

376. דהכי איתא במדרש רבה [ז', כ"ה]: "היה אחד מישראל יוצא לשוק ומבקש לקנות ליטרא בשר או אגודת ירק, היה הפרסי חונקו ואומר לו: למחר אני הורגך ומבזבז את ממונך! הה"ד: והעיר שושן נבוכה". חזינן ד"נבוכה" הוא לשון יגון ואנחה [מנות הלוי].

377. בתומר דבורה איתא בפירוש המקרא ד"לשארית נחלתו" [מיכה ז' י"ח], דכביכול מרחם הקב"ה על ישראל לפי שהם שאר בשר. וכתב בעל פתח עינים, דזהו פירושא דהך פתיחה, דבעי ליתובי דעתן מקושיא ד"וכי משא פנים יש בדבר"? להכי נקט האי קרא ד"אשר לו אלקים קרובים", כביכול קורבא ממש.

378. כי המן אמר, שכבר הרחיקם אלקיהם מעל פניו, שאמר: "ישנו עם אחד מפזר ומפרד". ועל

373. ביאר מהר"ץ חיות, דאילו היה מלך, הרי "לב מלכים ושרים — ביד ה'", והרע שהם עושים, הוא זעמו של הקב"ה. וא"כ, צריכים להצדיק המשפט, דכל מאי דעביד רחמנא — לטב עביד. אבל המן היה אדם — ולא מלך, ופעל הרע בבחירתו החפשית, ולולי שהיה ה' בעזרנו, לא יכולנו לעמוד.

והחתם סופר [בדרשות] מפרש להך "אדם ולא מלך", כי המלך אינו מבצע אמרתו בעצמו, רק גוזר על השרים, ומהשרים נמסרה הגזירה אל השופטים ואל השוטרים, ובין כך ובין כך — כבה מעט השלהבת, ועי"כ אפשר לפעמים להמלט מידו. אבל אם הגזור גזירה הוא אדם, אזי הוא בעצמו מתחיל וגומר. כדאיתא במדרש, שהמן עצמו טרח כל הלילה להכין העץ למרדכי.

374. ובא"י הים ביאר, דאירי באחשוורוש. והיינו, שהרי שלחה לו ושתי: "בר אהוריירה דאבא וכו'", שקראה לו שומר הסוסים, ועי"ז קצף מאד, והרג את ושתי, ומלכותה נתנה לאסתר, ועי"ז נעשתה הצלה לישראל. מבואר מזה, שאילו היה אחשוורוש מזרע המלוכה, לא היתה שולחת לו כך, והיתה ממשיכה למלוך. והיינו דקאמר קרא, שהשי"ת היה לנו בקום עלינו אדם — ולא מלך, כלומר, ע"י שהקים השי"ת עלינו אדם הדיוט — ולא מלך, נעשתה

רב אשי אמר מזהבא: "או הנסה אלקים וגו' לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים וגו' ככל אשר עשה לכם ה' אלקיכם במצרים לעיניך"³⁷⁹.

"ויהי בימי אחשורוש". אמר רב: ווי והי³⁸⁰, לשון צער. הדיא הוא דכתיב: "והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ולשפחות וגו'", דסיפא דקרא הוא: "ואין קונה". שגזר המן, שלא יהא אדם רשאי לקנות מהם עבד.

ושמואל אמר [פתח פתחא] מהאי קרא: "לא מאסתים ולא געלתים לכלותם".

והכי דריש ליה:

"לא מאסתים" — בימי יוונים.

"ולא געלתים" — בימי אספסינוס.

"לכלותם" — בימי המן.

"להפר בריתי אתם" — בימי רומיים.

"כי אני ה' אלהיהם" — בימי גוג ומגוג.

במתניתא תנא הכי:

"לא מאסתים" — בימי כשדים. שהעמדתי להם את דניאל, חנניה, מישאל, ועזריה³⁸¹.

"ולא געלתים" — בימי יוונים. שהעמדתי להם את שמעון הצדיק, וחשמונאי ובניו, ומתתיה כהן גדול.

"לכלותם" — בימי המן. שהעמדתי להם את מרדכי ואסתר.

"להפר בריתי אתם" — בימי פרסיוס³⁸². שהעמדתי להם של בית רבי, וחכמי דורות.

"כי אני ה' אלהיהם" — לעתיד לבוא. שאין

זה קאמר: "אשר לו אלקים קרובים בכל קראנו", שבכל מקום קראנו אליו — הוא קרוב לנו, כי מלא כל הארץ כבודו. מהרשא.

ובמנות הלוי פירש, דהכוונה על דרך האי דאיתא בגמ' ר"ה [י"ח ע"א], דגזר דין של ציבור — לעולם נקרע, כדכתיב: "בכל קראנו אליו", וכמו כן היה בימי הפורים.

וברנת יצחק הביא את לשון הרמב"ם [בהקדמה לספר מצוות הקצר, גבי מצות מגילה], דהכי איתא התם: "וצוו לקרות המגילה בעונתה וכו' והיה קרוב לשועתנו וכו' וכדי להודיע לדורות הבאים שאמת מה שהבטחתינו בתורה ומי גוי גדול אשר לו אלקים וכו'". וכתב, דלפ"ז מבואר מה שפתח רב מתנה ממקרא זה.

379. דימה גאולתן של ישראל בימי מרדכי ואסתר — לגאולת ישראל ממצרים. דכי היכי דכתיב התם: "כי בדבר אשר זדו עליהם",

דהיינו, שבדבר שדנו את ישראל, דהיינו במים, שציוו להשליך כל הבן הילוד ליאור — בו נדונו המצרים, שטבעו בים. כך היה הכא, בזמן המן. שכשם שהם חשבו להשמיד את כל היהודים — כך נעשה להם בסוף, מכת חרב והרג ואבדן. מהרשא.

380. עיי' בהגהות הגר"א ועוד ששינו הגירסא. ועיי' בטורי אבן ובבן יהודע.

381. פירוש, שהם היו ממונים על כל מדינת בבל, כדאיתא בספר דניאל [ג' י"ב], ומתוך כך, לא היו רשאים הבבליים להרע לישראל. תוס' רי"ד.

382. ביעב"ץ ובמצפה איתן כתבו, דצריך לגרוס "רומיים".

כל אומה ולשון יכולה לשלוט בהם.

רבי לוי אמר [פתח פתחא] מהכא: "ואם לא תורישו את יושבי הארץ וגו' והיה אשר תותירו מהם וגו' וצררו אתכם וגו'".

דהכא נמי, נענשו ישראל שבאותו דור, על שחמל שאול על עמלק³⁸³.

רבי חייא אמר מהכא, מסיפא דההוא קרא, דכתיב: "והיה כאשר דמיתו לעשות להם — אעשה לכם". ואף ישראל שבאותו דור של אחשורוש — כמעט כלו.

"אחשורוש"³⁸⁴ — אמר רב: אחיו של ראש, דהיינו — דומה לו. ובן גילו [בן מזלן] של ראש. שלשניהם היתה דעה אחת, וכדלהלן:

אחיו של ראש — אחיו של נבוכדנצר הרשע שנקרא ראש. שנאמר שאמר דניאל לנבוכדנצר: "אנת הוא רישא די רהבא" [אתה הוא ראש הזהב של הפסל שנראה לי בחלום].

ובמה היה אחשורוש בן גילו של ראש?

הוא — נבוכדנצר — הרג רבים מבני ישראל. וכמו כן הוא — אחשורוש — ביקש להרוג.

הוא — נבוכדנצר — החריב את בית המקדש. וכמו כן הוא — אחשורוש — ביקש להחריב את היסוד שבנה זרובבל בימי כורש [שמלך לפני אחשורוש].

שנאמר: "ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם", דהיינו שהוא היה לשטן להם שלא יבנו את בית המקדש.

ושמואל אמר דהכי דרשינן את השם "אחשורוש": שהושחרו פניהם של ישראל בימיו³⁸⁵ בשולי קדרה³⁸⁶.

ורבי יוחנן אמר: כל שזוכרו, את אחשורוש, אמר: אח [אוי³⁸⁷] לראשו! [היינו לראשו של המלך, אי נמי — אח וצרה לראשו של הזוכרו. מהרש"א].

ורבי חנינא אמר: שהכל נעשו רשין בימיו. שנאמר: "וישם המלך אחשורוש מם". ודרשינן לה הכי: "אח" — שהיו כולן צועקין אח, "ורוש" — על שנעשו רשין בימיו [מהרש"א].

ומדכתיב: "הוא אחשורוש"³⁸⁸ דרשינן: הוא ברשעו מתחילתו ועד סופו³⁸⁹.

אש", דבר השחור מן האש, דהיינו — שולי קדירה. מהרש"א.

387. כך פירש רש"י. ובסנהדרין [ק"ב ע"ב] פירש רש"י, ד"אח" — לשון רעה הוא.

388. והגר"א [בתחילת פירוש המגילה] כתב, דהאי דכתיב: "הוא אחשורוש", היינו משום שהיה אחשורוש אחר, שהיה אביו של דריוש, וגם הוא מלך, אך לא מלך על כל העולם כולו. ולכן כתיב הכא "הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש", לאפוקי מאחשורוש הראשון, שלא מלך אלא על פרס ומדי.

389. ביאר המהר"ל, דהיינו, שמה שהשפיל

383. והמהרש"א כתב, דדיוקיה מסיפא דקרא, דכתיב: "וצררו אתכם על הארץ אשר אתם יושבים בה". דלכאורה יתירא הוא, דהא בארץ כנען מדבר קרא דלעיל! אלא רמז על גזירה רעה שתהא בכל העולם, בכל מקום שאתם יושבים בו. והיינו בימי המן, שגזר על היהודים שבכל העולם.

384. הגר"א גרס הכא לההיא דלעיל: "ויהי בימי אחשורוש — וי והי".

385. מחמת הצרות, ומחמת הצום והתענית. מהר"ל.

386. שאותיות "אחשורוש" — היינו: "שחור

"הוא עשו" — הוא ברשעו מתחילתו ועד סופו.

"הוא אהרן ומשה" — הן בצדקן מתחילתו ועד סופן.

"הוא דתן ואבירם" — הן ברשען מתחילתו ועד סופן.

"ודוד הוא הקטן" — הוא בקטנותו מתחילתו עד סופו.

"הוא המלך אחז" — הוא ברשעו מתחילתו ועד סופו.

כשם שבקטנותו, לפני שמלך — הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בתורה, כך במלכותו, הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בחכמה.

וכמו כן דרשינן גבי הצדיקים, דכתיב בהו "הוא":

"אברם הוא אברהם" — הוא בצדקן מתחילתו ועד סופו.

"המולך". אמר רב: שמלך מעצמו³⁹⁰, אף על פי שלא היה מזרע המלוכה³⁹¹.

אחשוורוש את המן, והעלה את מרדכי לגדולה, לא נעשה משום ששינה אחשוורוש את דעתו לטוב, שבאמת נשאר ברשעותו, אלא שעשה כך לתועלתו.

הוא מעמיד מלכותו על הצדק ועל היושר. אבל המולך מעצמו, אינו מנהיג מלכותו על הצדק והיושר. ועל זה כיון שלמה בפסוק: "מלך במשפט יעמיד ארץ, ואיש תרומות יהרסנה". כלומר, המלך שהוא מולך במשפט — יעמיד ארץ. אבל איש תרומות, שהרימוהו מעם — יהרסנה.

וברנת יצחק כתב, דבפשוטו היה נראה, דהכוונה, דכל מה שעשה אחשוורוש, אפילו לטובת היהודים, לא היה — כי אם מחמת אהבתו לאסתר המלכה.

ועיי' בחתם סופר שכתב על הא דכתיב בסוף המגילה: "וכל מעשה תקפו וגבורתו וג' הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס", דרצה בזה, שלא יאמרו, כי אחשוורוש היה איש תם וישר, והטיב כ"כ ליהודים. דבאמת הכל נסים ונפלאות מה' יתברך, ולא מחמת טובו של אחשוורוש, אלא שמרדכי לא היה רשאי לכתוב כך במגילה בפרהסיא — מפני אימת המלכות. לכן כתב ברמוז, שכל חסד אחשוורוש כתוב בספרי מדי ופרס, להשמיענו, דהא דכתיב במגילה — אינו תקפו וגבורתו של אחשוורוש, אלא בהשגחה מהש"י.

391. והכי נמי משמע מההיא דלקמן [י"ב ע"ב], דשלחה ליה ושתי: בר אהוריייה דאבא. הרי שהיה אחשוורוש שומר אורוות הסוסים, ולא היה בן מלך.

אמנם בילקוט [תתרמט] איתא, שהיה בנו של דריוש. ובתרגום איתא, שהיה בנו של כורש. עיי' במנות הלוי [א, א].

וברנת יצחק כתב, דאפשר ליישב דבאמת היה אחשוורוש בן מלך, כדמוכח במדרשים. אבל כל זה רק לענין לירש את מלכות מדי ופרס. אבל זה שמלך על כל העולם — לא היה משום שהיה מזרע המלכות, רק שמלך מעצמו.

390. כתב בעל מדרש שמואל [א', א'], שגם זו היתה סיבה לנהיג שהיה בימיו. שמלך שבאה לו המלוכה במשפט, שהגיע לו מנחלת אבותיו, הרי

עוד הביא שם, דברוקח כתב, דאחיו של אחשוורוש בא על אמו, והלידה את אחשוורוש ממנו. נמצא שבאמת לא היה בן מלך.

איכא דאמרי לה להאי מלתא לשבחה, ואיכא דאמרי לה לגנאי.

הני דאמרי לה לשבחה סברי, דלא הוה איניש דחשיב למלכא בוותיה. ולכן המליכוהו, על אף שלא היה מזרע המלוכה.

והני דאמרי לה לגנאי סברי, דבאמת לא הוה חזי למלכותא, וממונא יתירא הוא דיהב לשרי המלוכה וחשובי העם — וקם למלכותא.

”מחודו ועד כוש”. פליגי בה רב ושמואל:

חד אמר: הודו בסוף העולם, וכוש בסוף העולם. והיינו — שמלך על כל העולם כולו.

וחד אמר: הודו וכוש — גבי הדדי הו קיימי³⁹² [סמוכות היו זו לזו]. וכשם שמלך על הודו וכוש — כך מלך מסוף העולם ועד סופו.

כיוצא בדבר אתה אומר בהאי קרא דכתיב בשלמה: ”ושלמה היה מושל בכל הממלכות וגו' כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה”. דבהא נמי פליגי רב ושמואל:

חד אמר: תפסח בסוף העולם, ועזה בסוף העולם.

וחד אמר: תפסח ועזה — בהדי הדדי הו קיימי. כשם שמלך על תפסח ועל עזה, כך מלך על כל העולם כולו³⁹³.

כתיב: ”שבע ועשרים ומאה מדינה”³⁹⁴. אמר רב חסדא: בתחילה מלך על שבע, ולבסוף מלך על עשרים, ולבסוף מלך על מאה.

ותמהינן: אלא מעתה, האי דכתיב: ”ושני חי עמרם שבע ושלישים ומאת שנה” — מאי דרשת ביח?

ומתרצינן: שאני הכא, דקרא יתירא הוא.

או הרחוקה.

וביעב”ץ כתב, דבאמת הודו וכוש גבי הדדי קיימי, אלא שים הודו מפסיק ביניהם. אמנם יש עוד ארץ כוש למזרח העולם. עיי”ש.

393. בספר טעמא דקרא הביא, דבריש שה”ש זוטא איתא: ”והלא תפסח ועזה נתונות זו בצד זו! אלא, כמה שיצא מתפסח וילך ויקיף את כל העולם כולו עד שיבא לעזה — כך היה שלמה שולט בכל העולם כולו”.

394. כתב הגר”א, דמאה מדינות היו לו על היבשה, ושבע ועשרים על הים. והיינו דכתיב: ”וישם המלך אחשוורוש מס על הארץ ואיי הים”, ד”מס” היינו בגימטריא מאה — על הארץ. ”ואיי” — הים. דהיינו על הים. וכן הביא בעל מדרש שמואל בשם רבני קשטיליא.

392. הבאר אברהם הביא, דבמדרש לקח טוב איתא הכי: ”והאיך אתה מקיים דברי שניהם? אלא, ביחד היו עומדים, כאדם שיוצא מהודו והולך למזרח אל כוש, והולך וסובב לדרום עד שחזור להודו אצל כוש. מגיד שכל העולם היה תחת ממשלתו”.

ותמה, אמאי יאריך אדם דרכו כך, ולא יקצר לילך מיד מהודו לכוש? וביאר, דהודו וכוש הם הודו מזרחית והודו מערבית [כדאיתא בתרגום ראשון]. וידוע שאי אפשר לילך על ים האוקינוס מהודו מזרחית למערבית, לפי שאין שם רוח מנשבת. ולכן מוכרחים להקיף כמעט כל העולם כולו. עיי”ש.

והמהרש”ם כתב, דבספר תבואת הארץ הוכיח, שיש שתי מדינות כוש. אחת סמוכה להודו, ואחת בסוף היישוב. וכן הוא בתפסח. ונחלקו רב ושמואל אי מיירי בכוש הקרובה —

דמכדי כתיב כבר "מהודו ועד כוש", דהיינו, שמלך על כל העולם, אם כן, האי דכתיב: "שבע ועשרים ומאה מדינה" — למה לי?

שמע מינה — דלדרשה אתי האי קרא.

תנו רבנן: שלשה מלכים מלכו בכיפה [תחת כל כיפת הרקיע]. ואלו הן: אחאב, ואחשורוש, ונבוכדנצר.

מנלן דאחאב מלך בכיפה?

דכתיב שאמר עובדיה לאלהיו הנביא: "חי ה' אלהיך אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני שם לבקשך וגו' והשביע את הממלכה ואת הגוי כי לא ימצאכה".

ואי לא דהוה אחאב מליך עליהו, על כל הממלכות, היכי מצוי משבע להו?

נבוכדנצר מנלן?

דכתיב: "והיה הגוי והממלכה וגו' אשר לא יתן את צוארו בעול מלך ככל וגו'". חזינן דהיו כולם תחת עולו.

אחשורוש — הא דאמרן. דמלך מהודו ועד כוש.

יא-ב [סימן שס"ד] ומקשינן: ותו ליכא מלכים שמלכו בכיפה?

והא איכא שלמה שמלך על כל העולם כולו?!

ומתרצינן: לא סליק מלכותיה, שנטרד ממלכותו לבסוף³⁹⁵.

ומקשינן: הניחא למאן דאמר דמלך והדיוט הוה, שלא חזר למלכותו לבסוף.

אלא למאן דאמר דמלך והדיוט ומלך הוה, שחזר לבסוף למלכותו, מאי איכא למימר?

ומתרצינן: שלמה, מילתא אחריתי הוה ביה, שמלך על העליונים ועל התחתונים, שמלך גם על השדים³⁹⁶. שנאמר: "וישב שלמה על כסא ה'". להכי לא חשיב ליה בהדי הני מלכים, שמלכו רק על התחתונים.

ומקשינן: והא הוה סנחריב, דכתיב ביה, שאמר כשרצה לכבוש את ירושלים: "מי ככל אלהי הארצות האלה אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל ה' את ירושלים מידי"?

ומתרצינן: הא איכא ירושלים, דלא כבשה סנחריב לבסוף.

ומקשינן: והא איכא דריוש, דכתיב ביה: "דריוש מלכא כתב לכל עממיה אומיה ולישניא די דירין בכל ארעא: שלמכון יסגא", וציוה על כל הממלכות לעבוד את אלקי ישראל. חזינן שמלך על כולם?!

395. כדאיתא בגיטין [ס"ח ע"ב], וכן במדרש תהלים [מזמור ע"ח]. עיי"ש כל המעשה.

396. כך פירש רש"י.

ובשו"ת הרשב"א [ח"א סי' תי"ח, ד"ה החלק הרביעי] איתא: "כמו שפרשו גם כן בשלמה: ותכון מלכותו מאד — מלמד שמלך בעליונים

ובתחתונים. רוצה לומר, שהגיע אל האמת בדעות והאמונות האלהיות, ובוזה זכה אל הממשלה באויביו". עיי"ש.

ובחת"ס פירש, דממשלת המלכים היא על שתי פנים: א. ממשלה ע"י גבורה, ב. ממשלה ע"י חכמה. והמושל בגבורה, אמנם עבדיו יראים מפניו, אבל לא יאהבוהו. נמצא שמושל על גופם